

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

Bakalářská práce

2012

Jméno studenta

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

Adéla Vtelenská

**Rodinná komunikace o vzdělání a její
vnímání z pohledu dětí**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Adéla Vtelenská**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Arnošt Veselý, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2012

1 Bibliografický záznam

VTELENSKÁ, Adéla. *Rodinná komunikace o vzdělání a její vnímání z pohledu dětí*. Praha, 2012. 50s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra veřejné a sociální politiky. Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Arnošt Veselý, Ph.D.

Abstrakt

Tato práce se zabývá rodinnou komunikací o vzdělávání z pohledu dětí. Byla zpracována kvalitativní metodologií a jejím základním tématem je vnímání rodinné komunikace adolescenty v rodinách. V každé rodině se nějak komunikuje a pokud v rodině žijí mladí lidé, je téma vzdělávání na každodenním pořádku. Svou práci jsem zaměřila na rozbor tohoto tématu. Zvolila jsem tři základní oblasti: hledání témat, která jsou podle mladých lidí v komunikaci v rodině obsažena, vnímání volby dalšího vzdělání a komunikace, která toto rozhodování provází, a nakonec vliv socioekonomického statusu na tuto komunikaci a její vnímání. Zajímají mě motivace ke komunikaci, způsoby komunikace atd.

Abstract

This work is devoted to the topic Family communication and its understanding by children. I decided for a qualitative methodology and the main goal of this work is the family communication about education-understanding from the view of adolescents. The reason is that in each family, where children are raised, there the communication about education is a usual thing. I focused this paper on a quite general look at the topic including three main parts: topics of conversation about education in the family, the understanding of the educational choice, that adolescents made this year and finally the social stratification and its impact on the way of understanding.

Klíčová slova

Rodinná komunikace, vnímání komunikace, vzdělávání, socioekonomický status, volba vzdělávání.

Keywords

Family communication, communication understanding, education, socioeconomical status, educational choice.

Rozsah práce: 64074 znaků

2 Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18.5.2012

Adéla Vtelenská

**Institut sociologických studií
Projekt bakalářské práce**

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd
Institut sociologických studií
Katedra veřejné a sociální politiky

PŘEDPOKLÁDANÝ NÁZEV BAKALÁŘSKÉ PRÁCE:

**RODINNÁ KOMUNIKACE O VZDĚLÁNÍ A JEJÍ VNÍMÁNÍ
Z POHLEDU DĚTÍ**

STUDENT: Adéla Vtelenská

KONZULTANT: PHDR. ARNOŠT VESELÝ, PH.D.

1. Vymezení předmětu zkoumání a strukturace výzkumného tématu

Předmětem zaměření práce je vnímání komunikace v rodinách dětmi, a dále jejího vlivu na jejich vzdělávání, motivaci k získávání vzdělání, dobrých výsledků apod. Výraz komunikace má své kořeny v latině, v níž je její význam podobný našemu „spojování“, „slučování“, „spolupodílení se s někým na něčem“. Komunikace, tak jak je vnímána dnes, je prostředkem předávání informací mezi lidmi, je prostředkem přenosu sdělení s určitým obsahem mezi lidmi. Komunikace zahrnuje širokou škálu typů přenosu informací, např. může být přímá a nepřímá (bezprostřední kontakt osob a kontakt prostřednictvím určitého zprostředkujícího média), verbální a nonverbální (komunikace slovy a komunikace gesty, tónem řeči apod.) apod. Komunikace je nezbytným médiem přenosu informací, hodnot apod. mezi lidmi a tím pádem i důležitým prostředkem přenosu hodnot mezi generacemi. Mezi ty patří i hodnoty spojené se vzděláním, budoucím povoláním atd. Vzdělání a jeho význam pro jedince a společnost a jeho funkce variují od dimenzí, jakými jsou získávání informací, přes socializaci jedince až po např. ekonomické důsledky. Dosahování vzdělání a snaha o dosažení určitého stupně vzdělání je obecně přijímána jako žádoucí a důležitá, jak z pohledu osoby jedince, tak i z pohledu společnosti.

Ve své práci se zaměřím na vnímání vlivu komunikace v rodinách, jejímž obsahem je vzdělání, dětmi, jejich chápání a přijímání přenášených hodnot. Předmětem tak bude pohled dětí na vliv a fungování přenosu hodnot prostřednictvím interakcí členů rodin v různých situacích, a jeho výsledky a důsledky.

2. Cíle diplomové práce

Cílem práce je rozpracování situací v rodinách týkajících se komunikace, tj. přenosu informací, o vzdělání, její existence a její význam pro další směřování jedince, prostřednictvím jeho pohledu. Práce bude zaměřena na to, jak téma vzdělání v komunikaci v rodině a jeho přítomnost v rodinných rozmluvách děti vnímají, jak prožívají komunikaci s ostatními, a jak jsou jí ovlivňovány v oblasti vzdělanostních aspirací.

3. Výzkumné otázky a hypotézy

Ve své práci se zaměřím na tyto výzkumné otázky:

- Jak jsou kvalita, možnost a existence komunikace o vzdělání v rodině vnímány jedincem?
- Jak se jedinec cítí být komunikací v rodině ovlivňován k dalšímu směřování?
- Jakým způsobem se liší vnímání komunikace o vzdělání mezi jedincem a rodiči od komunikace v širším okruhu příbuzných?
- V jakých formách se téma vzdělání v rodinné komunikaci objevuje?

Výzkumné hypotézy:

- Komunikace o vzdělání v rodině zásadně formuje směřování jedince v oblasti vzdělávání.
- Na vzdělávání dítěte má vliv i komunikace o vzdělání jedince s dalšími členy rodiny a komunikace o vzdělávání mezi nimi.
- Různé typy rodinné komunikace, jejímž obsahem je vzdělávání, jedince jsou vnímány a přijímány různým způsobem.

4. Teoretická východiska

Ve své práci budu vycházet z knihy Zbyňka Vybírala Psychologie lidské komunikace, která je zaměřena na komunikaci a její nejrůznější aspekty, především např. na vytváření skutečnosti komunikací, jeho prostředků apod. Dále budu vycházet z konceptů Nicky Gatesové, která ve své knize Základy sociální psychologie uvádí nejrůznější typy sociálních interakcí. Co se týká vymezení a funkcí rodiny, budu vycházet z knih Rodina jako instituce a vztahová síť od Oldřicha Matouška, a Umění jednat s dospívajícími psychosocioložky Edith Tartar Goddetové.

5. Metody a zdroje dat

Pro svou práci jsem se rozhodla zvolit výzkumnou kvalitativní metodu výzkumného hloubkového rozhovoru s dětmi ve věku 8.a 9. tříd, tj. věku, kdy se tyto děti rozhodují mezi nejrůznějšími možnostmi dalšího vzdělávání.

6. Předpokládaná struktura diplomové práce

Po úvodní teoretické části práce, která se bude zabývat předmětem výzkumu, tj. vnímání rodinné komunikace o vzdělání dětmi jejím vlivu na ně, naváže kvalitativní analytická část zaměřená na konkrétní příklady toho, jak tito jedinci vnímají působení své rodiny a jejích hodnot v této oblasti.

7. Základní literatura k tématu

DARLING, N. Parenting style and its correlates. *Eric digest* [online]. 1999, 3, [cit. 2010-06-08]. Dostupný z WWW:

<<http://ceep.crc.uiuc.edu/ecearchive/digests/1999/darlin99.pdf>>.

GODDETOVÁ, E., T. *Umění jednat s dospívajícími*. Praha: Portál, 2001.

HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 2000.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000.

V Praze dne

Konzultant: PhDr. Arnošt Veselý, Ph.D.

Student: Adéla Vtelenská

Podpis:

Podpis:

3 Obsah

1	BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM	5
2	PROHLÁŠENÍ	7
1.	VYMEZENÍ PŘEDMĚTU ZKOUMÁNÍ A STRUKTURACE VÝZKUMNÉHO TÉMATU ..	9
2.	CÍLE DIPLOMOVÉ PRÁCE	9
3.	VÝZKUMNÉ OTÁZKY A HYPOTÉZY	10
4.	TEORETICKÁ VÝCHODISKA	10
5.	METODY A ZDROJE DAT	10
6.	PŘEDPOKLÁDANÁ STRUKTURA DIPLOMOVÉ PRÁCE	11
7.	ZÁKLADNÍ LITERATURA K TÉMATU	11
3	OBSAH	1
	ÚVOD	3
1.	ÚVOD DO PROBLÉMU	4
	<i>1.1 Rodina</i>	<i>5</i>
	<i>1.1.1 Úvod</i>	<i>5</i>
	<i>1.1.2 Socializace v rodině</i>	<i>6</i>
	<i>1.2 Komunikace</i>	<i>7</i>
	<i>1.2.1 Úvod</i>	<i>7</i>
	<i>1.2.2 Funkce komunikace</i>	<i>8</i>
	<i>1.3 Interakce a komunikace v rodině</i>	<i>8</i>
	<i>1.3.1 Komunikační stereotypy</i>	<i>9</i>
	<i>1.4 Sociální stratifikace</i>	<i>9</i>
	<i>1.4.1 Reprodukce sociálních systémů</i>	<i>9</i>
	<i>1.4.2 Hodnotová rovina</i>	<i>10</i>
	<i>1.4.3 Další možné perspektivy</i>	<i>10</i>
2.	CÍLE PRÁCE, VÝZKUMNÉ OTÁZKY	11
	2.1 UVEDENÍ DO PROBLÉMU.....	11
	2.2 CÍLE.....	11
3.	POUŽITÉ METODY A ZDROJE DAT	13
	3.1 VÝZKUMNÝ DESIGN	13
	3.2 ZKOUMANÁ POPULACE	13
	3.3 METODY VÝBĚRU A SBĚR DAT	14
	3.4 SOUHLAS S ÚČASTÍ VE VÝZKUMU	16
	3.5 METODY SBĚRU DAT	16
	3.6 METODA ANALÝZY DAT	18
	3.7 MOŽNÁ OMEZENÍ.....	18
4.	VÝZKUMNÁ ZJIŠTĚNÍ A ARGUMENTACE	20
	4.1 <i>První cíl - Prozkoumat vnímání rodinné komunikace o vzdělávání dětmi</i>	<i>20</i>
	4.1.1 <i>Prospěch</i>	<i>20</i>
	4.1.2 <i>Dvě verze důrazu na vzdělání</i>	<i>22</i>
	4.1.3 <i>Sourozenci</i>	<i>23</i>
	4.1.4 <i>Další členové rodiny</i>	<i>24</i>

4.1.5	<i>Zájem rodičů o vzdělání dětí</i>	25
4.1.6	<i>Závěr</i>	25
4.2	<i>Druhý cíl - Prozkoumat vnímání komunikace v rodině o volbách dalšího vzdělání</i>	26
4.2.1	<i>Volba školy a oboru</i>	26
4.2.2	<i>Dvě možné strategie</i>	26
4.2.3	<i>Kritéria výběru školy</i>	28
4.2.4	<i>Plány ve vzdělávání do budoucna</i>	28
4.2.5	<i>Závěr</i>	29
4.3	TŘETÍ CÍL - POROVNÁNÍ VNÍMÁNÍ KOMUNIKACE O VZDĚLÁNÍ OBECNĚ A VOLBÁCH VZDĚLÁNÍ V RODINĚ MEZI DĚTMI Z RODIN S RŮZNÝM SOCIOEKONOMICKÝM STATUSEM	30
4.3.1	<i>Dvě skupiny rodin</i>	30
4.3.2	<i>Vnímání</i>	31
4.3.3	<i>Výskyt důležitosti vzdělání a školy v rodinné komunikaci</i>	31
4.4	DALŠÍ MOŽNOSTI A REFLEXE VÝZKUMU	32
	ZÁVĚR	33
	SUMMARY	34
3.	POUŽITÁ LITERATURA	35
4.	SEZNAM PŘÍLOH	37
5.	PŘÍLOHY	38

Úvod

Pro svou práci jsem zvolila téma komunikace v rodině v souvislosti se vzděláváním dětí, jejich dalšího směřování a rozhodování o budoucnosti. Zvolila jsem si toto téma jako pokus o sociologický náhled a výzkum na otázku, jak děti vnímají rodinnou komunikaci o vzdělávání. Vzdělání, motivace k dosažení vzdělání, volby povolání a aspirace do budoucnosti vůbec, to jsou totiž témata, která jsou důležitá nejen pro jedince, ale i pro společnost, v níž vyrůstá, je vychováván a v níž třeba bude v budoucnosti žít. Proto jsem se rozhodla danému tématu věnovat. Zajímá mě totiž, jakým způsobem děti vnímají rodinnou komunikaci o vzdělávání. Tento zájem vychází z toho, že jako sociologa mě zajímá vznik důležitých kroků a voleb v životě jedince. Volba vzdělání a ambice k jeho dosahování jsou podle mého názoru pro život klíčové a velká část tohoto rozhodování je v rodině určitým způsobem komunikována. Kromě toho mě zajímaly i další aspekty, jakými jsou všeobecný náhled rodiny na důležitost vzdělávání a způsob, jak vlastním dětem tento náhled předávají.

Vliv rodiny je v oblasti vývoje jedince obecně považován za klíčový, a proto jsem se rozhodla ve své práci zaměřit na oblast jejího vlivu prostřednictvím komunikace. Ta je považována za prostředek přenosu informací, hodnot apod., a to např. mezi generacemi, sourozenci apod., v případě vlivu rodinného prostředí. Předmětem zájmu pro mě tedy bude vnímání vlivu komunikace, týkající se tématu vzdělání, v rodinách dětmi. Sledovat budu výskyt tohoto tématu v rodinné komunikaci, jeho důležitost pro rodinu a způsob, jakým je hodnota vzdělání přenášena na děti z jejich pohledu.

Pro dané téma jsem se rozhodla, protože mě zajímá téma komunikace v rodině a způsob, jakým jsou děti ovlivňovány. V rodinách probíhá proces socializace, kterým se z dětí stávají společenší lidé. Získávají tak svou orientaci ve světě, na základě hodnot své rodiny, získávají zde názory a přejímají své vzory. Proto mě zajímá, jak samy děti vidí způsob, jakým je doma vzdělání chápáno a jak ho přejímají.

1. Úvod do problému

Komunikace je nezbytným médiem přenosu informací, hodnot apod. mezi lidmi a tím pádem i důležitým prostředkem přenosu hodnot mezi generacemi. Mezi ty patří i hodnoty spojené se vzděláním, budoucím povoláním, životem vůbec atd. Vzdělání a jeho význam pro jedince a společnost a jeho funkce varíují od dimenzí, jakými jsou získávání informací, přes socializaci jedince až k např. ekonomickým důsledkům apod. Dosahování vzdělání a snaha o dosažení určitého stupně vzdělání je obecně přijímána jako žádoucí a důležitá, jak z pohledu osoby jedince, tak i z pohledu společnosti.

Předem bych také uvést na pravou míru používání pojmu děti a adolescenti. Používám výraz děti, i když si jsem vědoma toho, že ve věku deváté třídy, kterou se zabývám, tito mladí lidé prochází pubertou a výraz dítě není úplně přesný. Proto v některých případech používám výraz adolescenti, protože po provedení výzkumu už je nemohu vnímat výhradně jako děti z rodin. Jsou to samostatně přemýšlející mladé osoby se svými názory a vlastním životem, a výraz děti, který v našem jazyce spíše odpovídá malým dětem ve věku od narození po mladší školní věk, proto není úplně vypovídající. Přesto jsem toto označení používala také, a to z důvodu, že generace potomků v rodinách bývá v našem jazyce a v naší kultuře nejčastěji označována jako generace dětí (a to v některých případech i později než je věk deváté třídy základní školy). Věk deváté třídy jsem zvolila proto, že právě v tomto věku probíhá v rodinách rozhodování o tom, na jakou střední školu se dítě přihlásí, a kam tedy bude směřovat jeho budoucí život.

Studiu komunikace už také bylo věnováno mnoho výzkumných prací z různých oborů. Rodinné komunikaci se věnují ve svých knihách např. Oldřich Matoušek nebo Zbyněk Vybíral. Zaměřují se pak na různé aspekty rodinné komunikace.

Ve své práci se zaměřím na vliv přímé komunikace v rodinách, jejímž obsahem je vzdělání, tj. bezprostředního kontaktu a přenosu informací, a její existence v rodinách na generaci dětí v oblasti motivace a směřování ke vzdělávání. Předmětem tak bude vnímání přímých interakcí členů rodin v různých situacích a při různých příležitostech, a jejich potenciál přenášet na děti určité hodnoty a motivovat děti ke vzdělání.

1.1 Rodina

1.1.1 Úvod

Asi každý člověk má určitou představu o tom, co je to rodina a jaké jsou její funkce. Důvodem toho, je fakt, že většina lidí z nějaké rodiny pochází a byla v ní vychována. Všeobecně se rodině přisuzuje velice důležitá role ve výchově dětí a jejich rozvoji, v předávání motivací a postojů dalším generacím. Rodina tak má nezastupitelnou roli a její fungování je považováno za základ rozvoje každého z nás.

Oldřich Matoušek v úvodu své knihy *Rodina jako instituce a vztahová síť* poměrně jasně a srozumitelně definuje rodinu. Říká, že základní funkcí rodiny je biologická reprodukce lidstva. Umožňuje pak péči o děti a jejich výchovu. Je prvním sociálním prostředím, ve kterém se dítě pohybuje. V rodině je formován jeho vývoj. Pro ten je důležité plnění určitých potřeb, mezi které patří uspokojení primárních potřeb, a také zajištění stabilního domova a přítomnosti rodičů. Mezi dítětem a rodiči se vytváří pevné oboustranné citové pouto, které zajišťuje např. vzájemnou podporu, také konflikty apod. Rodina utváří také jeho osobnost člena společnosti, předává mu své hodnoty a určuje pomocí svého vlivu dráhu života svého dítěte. Dítě tak získává představy např. o svém budoucím životě, o rodině a partnerských vztazích apod. Nakonec, i když podle svých zkušeností později některé věci přehodnotí, ponechává si z původních představ to, co považuje za pozitivní [Matoušek 1993; 10].

Představy o rodině v průběhu času doznaly zásadních proměn. S tím, jak se proměňovalo partnerské soužití, proměnil se i přístup k dětem. Původního hierarchický model byl během 20. století opuštěn a důraz je v současnosti kladen na rovnocennost partnerů a harmonii rodiny s respektem k individuálním vlastnostem jejích členů. Proměnou prošel přístup k některým otázkám rodinného života, jakými jsou samostatné bydlení nukleární rodiny, problematika nemanželských soužití, rozvodů, neúplných rodin apod. Rodina si stanovuje svá pravidla a i přes výrazný vliv informačních kanálů současné společnosti se snaží udávat míru ovlivnění některými vstupujícími elementy [Matoušek 1993; 37].

1.1.2 Socializace v rodině

Na rodinu lze nahlížet jako na velice malou sociální skupinu, v níž vztahy spojují každého jedince s každým. Jako taková pak rodina jako sociální skupina, někdy též označovaná jako primární, předává jedinci své názory, hodnoty a způsoby chování. V rodině tak probíhají počátky socializace jedince [Kern 1999; 229].

Vzhledem k tomu, že rodina je malou sociální skupinou, jsou jejími členy velice blízcí lidé. To platí také a zejména v případě nukleární rodiny, kterou bývá označována dvougenerační rodina, jejímiž členy jsou rodiče a jejich potomci. Učebnice Přehled psychologie se členy rodiny, jejich vztahy a vzájemným kontaktem zabývá. Kromě vlivu rodičů a sourozenců se zaměřuje také na skupiny vrstevníků dítěte během jeho vývoje:

Členy rodiny jsou tedy rodiče jedince, kteří věnují dítěti potřebnou péči. Ta se proměňuje s věkem dítěte, např. v novorozeneckém a kojeneckém období na péči rodičů závisí život dítěte, s postupem času se do určité míry dítě osamostatňuje. Na rodičích už nespočívá závislost života dítěte, přetrvává ale např. emocionální závislost dítěte na rodičích. Rodiče s dítětem komunikují už od jeho narození a dítě jejich projevy lásky a péče vnímá, případně na ně reaguje. Toto vnímání se proměňuje s časem, od vnímání pouze neverbálních prožitků v podobě doteku, pohlázení apod. k vnímání i verbálních zpráv, snaze plnit přání rodičů atd. Pro svobodný rozvoj individuálních vlastností dítěte je pak důležité, aby rodiče dítěti sdělili to, že patří do jejich života, že má právo na individualitu a že se smí rozvíjet [Kern 1999; 229-231].

V rodině tedy rodiče hrají nezastupitelnou roli. Jak jsem již napsala výše, rodiče dítě chrání, živí, pečují o něj, jsou dítěti vzorem. Rodičovství lze podle psycholožky Nancy Darling, označit jako komplexní činnost, která obsahuje mnoho dílčích aktivit, které dohromady ovlivňují dětský rozvoj [Darling 1999].

Dalšími osobami v rodině mohou být pro dítě sourozenci. Vyrůstat se sourozencem znamená pro dítě možnost kontaktu a sociální interakce. Děti se ve svých sourozeneckých vztazích učí některé vzory chování, jakými jsou např. pomáhání, ochrana, nebo také řešení konfliktu apod. Předmětem zkoumání psychologů je často

postavení dítěte v řadě sourozenců, ve vztahu k nim, a dále i jeho další vývoj a zkušenosti, které se projevují v pozdějším věku [Kern 1999; 231].

1.2 Komunikace

1.2.1 Úvod

Vymezení pojmu komunikace není tak úplně snadné. Jak vysvětluje ve své knize Psychologie lidské komunikace Zbyněk Vybíral, existují širší i užší definice tohoto pojmu a variují od obsažení celých komunikačních situací až po úzce specifikované definice zaměřené na určité aspekty (např. vymezení na základě předávání informace apod.) [Vybíral 2000; 17-19]. Komunikace je tak komplexem motivů jednajících, jejich vzájemných vztahů a postojů, a je médiem zprostředkovávajícím kontakt mezi lidmi. Mezi další charakteristické aspekty patří např. její lingvistická stránka apod.

Základní průběh komunikace je pak sdělením kódované zprávy od toho, kdo ji vysílá, k tomu, kdo ji přijímá. Přijímající ji následně dekóduje, nějak ji přijímá a o tom informuje vysílajícího [Kern 1999; 241].

Komunikace pak má dva aspekty a dvě složky. Obsahovým aspektem je sdělovaná informace. Druhým aspektem je aspekt vztahový. Ten nám říká, v jakém vzájemném vztahu jsou komunikující osoby, co si o sobě myslí a jaké mají o sobě představy, co chtějí, aby druhý udělal apod. Dvěma složkami komunikace jsou míněny verbální a neverbální část komunikace. Verbální, tedy slovní část je doplněna neverbální složkou, která se projevuje např. mimikou, tělesným postojem apod. [Kern 1999; 241].

1.2.2 Funkce komunikace

Komunikace bývá uskutečňována s určitým účelem a nabývá tak svůj smysl. Zbyněk Vybíral ve své Psychologii komunikace stanovuje pět hlavních funkcí lidského komunikování, týkajících se obsahu komunikace. Jsou jimi podle něj tyto funkce:

- *Informovat* (informativní funkce)
- *Instruovat* (instruktážní funkce)
- *Přesvědčit* (persuasivní funkce)
- *Vyjednat, domluvit (se)* (funkce vyjednávací nebo operativní)
- *Pobavit* (funkce zábavní)

Pro ty, kteří podle Vybírala při komunikaci kladou větší důraz na její formu, jsou pak důležité dvě další funkce:

- *Kontaktovat se* (faktická nebo kontaktní funkce)
- *Předvést se* (sebe-prezentační funkce)

[Vybíral 2005; 31-32]

1.3 Interakce a komunikace v rodině

Pro téma mé bakalářské práce je vzájemná interakce členů rodiny a jejich komunikace jedním ze základních předpokladů.

Oldřich Matoušek ve své knize Rodina jako instituce a vztahová síť rodinu označuje jako „systém interakcí“, kterými nazývá „všechny způsoby vzájemného ovlivňování lidí“. Rodina je pak podle něj prostředím, ve kterém je vzájemná interakce a komunikace nutná, a vše, co členové rodiny říkají nebo dělají, má komunikační význam. Komunikace probíhá různými způsoby - jak obsahem a způsobem řeči, tak i mimořečovými prostředky, a určuje vztah mezi komunikujícími aktéry [Matoušek 1993; 66].

Pro komunikaci v rodině je také důležitá její vnitřní struktura. Rodina si z různých důvodů a pro různé účely vytváří své podsystémy. Ty vznikají spojením některých členů rodiny za účelem např. společného rozhodování, společných činností apod. [Matoušek 1993; 72].

1.3.1 Komunikační stereotypy

Matoušek se pak zabývá komunikačními stereotypy, které souvisí se vztahy v rodině. S těmi jsou v rodině spojena pravidla, která určují způsob, jakým se má kdo ke komu chovat. Vyjádřením těchto pravidel jsou podle Matouška právě komunikační stereotypy, a s těmi se setkáváme v každodenním životě. Komunikační stereotypy pak mají v různých rodinách různé dopady. V dobře fungujících rodinách je komunikace těmito stereotypy usnadňována, v opačném případě komunikační stereotypy udržují problémy a problémové situace se opakují [Matoušek 1993; 68].

Komunikační stereotypy se stejně jako funkce komunikace při vzájemné interakci projevují. Pokusím se identifikovat některé komunikační stereotypy ve výpovědích respondentů. Pro studium funkcí komunikace by asi bylo vhodnější pozorování. Důvodem je to, že komunikace v rodině o vzdělávání je vyprávěním adolescentů zkreslená.

1.4 Sociální stratifikace

Vzhledem k zaměření tématu bakalářské práce na vnímání komunikace o vzdělávání, rozhodla jsem se ve své práci zaměřit také na rozdíly mezi vnímáním komunikace o vzdělávání v rodinách s různým socioekonomickým statutem. Jde o nerovnost, která se vyskytuje ve všech společenských systémech.

Tomáš Katrňák ve své knize Třídní analýza a sociální mobilita sociální stratifikaci popisuje jako výsledek dvou druhů nerovností. Prvním z nich je „*nerovnost v životních podmínkách*“. Ta vyjadřuje fakt, že se lidé, jednotlivci nebo i rodiny, odlišují svým materiálním zajištěním, symbolickým uznáním a kulturním zázemím. Druhým je „*nerovnost v životních šancích*“, jejíž význam tkví v tom, že existují rozdíly v příležitostech lidí změnit své postavení ve společnosti [Katrňák 2005; 5].

1.4.1 Reprodukce sociálních systémů

Reprodukcí společenského systému se Tomáš Katrňák zabývá v jiné své knize, Odsouzení k manuální práci s podtitulem Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině. Společnosti se reprodukuje v případě, že z generace na generaci přetrvávají sociální

vrstvy, ve kterých člověk zaujímá svou pozici. S odvoláním k G. E. Lenskému je pak sociální vrstva označením skupiny lidí s podobným přístupem k ekonomickému kapitálu, moci rozhodovat a prestiži. V dnešní době sehrává v reprodukci společnosti důležitou roli vzdělání, určuje totiž, do jaké společenské vrstvy bude člověk ve své budoucnosti patřit. Vyšší vzdělání totiž zajišťuje pomocí umožnění lepšího prosazení na trhu práce lepší přístup ke kapitálu a tím i budoucí umístění ve společenské struktuře. Otázka vzdělání tak se sociální stratifikací úzce souvisí, a má tak pro jedince zásadní význam z toho důvodu, že škola v dnešní společnosti určuje jeho životní dráhu a postavení [Katrňák 2004; 17]. Zároveň ale v české společnosti dochází k reprodukci společenského rozvrstvení, protože lidé se navracejí k třídnímu původu, jedním z důvodů tohoto jevu je podle Katrňáka ekonomická racionalita, kterou s sebou nese kapitalistický trh práce [Katrňák, Fučík 2010; 84]. Sociální vrstva je pak charakterizována socioekonomickým statutem.

Ve své práci jsem se rozhodla věnovat se i otázce sociální stratifikace, na kterou má vzdělání zásadní vliv. Zajímalo mě tedy, jak se liší komunikace v rodinách s různým socioekonomickým statutem, a jestli je mezi vnímáním komunikace adolescenty z různých rodin rozdíl.

1.4.2 Hodnotová rovina

Vzhledem k tomu, že mé téma je spíš sociologické než sociálně politické, snažila jsem se výzkum provést bez hodnotového zatížení. Hodnotové rámce jsou používány v čistě veřejně politických nebo sociálně politických studiích. Tím, že mé téma je stanoveno jako vhled do problému, a že výzkumné cíle jsou stanoveny podle toho, tím se vylučuje nutnost zahrnutí hodnotové roviny. Snažila jsem se tedy o objektivitu ve svém přístupu k celému výzkumu i jeho dílčím částem a k zúčastněným osobám.

1.4.3 Další možné perspektivy

Existuje mnoho různých teorií o rodině, o komunikaci, socializaci apod. Na výzkumný problém mé bakalářské lze nahlížet z mnoha perspektiv. Zvolila jsem tyto přístupy z toho důvodu, že do sebe zapadají a jsou srozumitelné. Jinak komunikaci lze zkoumat např. z pohledu lingvistiky a dalších podobných disciplín.

2. Cíle práce, výzkumné otázky

2.1 Uvedení do problému

Mým výzkumným problémem je zmapování a prozkoumání toho, jak děti vnímají působení své rodiny v oblasti vzdělávání prostřednictvím komunikace mezi jednotlivými členy rodiny. Vnímání komunikace v rodině jsem si pro svou práci zvolila proto, že komunikace obecně je prostředkem přenosu informací, je médiem, které umožňuje rodině, aby na dítě působila, a naopak, aby dítě působilo na rodinu. Rodina předává dítěti během jeho výchovy mnoho informací. Je prostředím, kde se vytváří postoje, kde dítě získává motivaci, je prostředím, kde se z dítěte stává člověk. Mě zajímá, jakým způsobem děti vnímají proces komunikace ve své rodině a toto působení.

Zajímat mě bude především pohled dětí, které se právě nacházejí před volbou dalšího vzdělávání, a jejich vnímání vlivu rodiny v této oblasti. Rodina je považována za instituci, která prostřednictvím výchovy předává dětem hodnoty, motivuje je apod. Mě zajímá, jaký podíl v tomto přenosu mají právě rodinné rozmluvy na téma vzdělávání, do jaké míry dítě rozhoduje o svém dalším směřování např. pod tlakem rodičů a dalších členů rodiny, pod vlivem vzoru sourozenců apod. Tím myslím jejich náhled na další volby, prožívání komunikace týkající se této oblasti a vůbec vnímání vlivu rodiny ve vzdělanostních aspiracích a vnímání motivace. Dále mě bude zajímat, jak jednotlivé typy a způsoby komunikace různě ovlivňují děti a jak tento vliv tyto děti chápou.

2.2 Cíle

Pro svůj výzkum jsem si zvolila za cíl prozkoumat to, jak adolescenti vnímají komunikaci v rodině o tématu vzdělávání. Rozhodla jsem se zaměřit na to, jak se podle nich v rodinách hovoří o škole a budoucnosti, o věcech, které se týkají jejich vzdělávání, jak je vzdělání v jejich rodinách vnímáno apod. Rozhodla jsem se tedy zaměřit na jejich výpovědi o tom, jak doma probíhá komunikace o vzdělávání z jejich pohledu. Samozřejmě jde o jejich řečové výpovědi o vlastních názorech na rodinnou komunikaci. Tím pádem mohou být tyto jejich výpovědi zkreslené jejich pohledem nebo tím, jak o svém vnímání komunikace a pohledu na ni hovoří.

Pro svůj výzkum jsem zvolila následující tři základní cíle a k nim příslušné výzkumné otázky:

Cíl - Prozkoumat vnímání rodinné komunikace o vzdělání dětmi.

- Jaká témata a jaké aspekty vzdělávání jsou v rodinné komunikaci obsaženy?
- Jak je pro děti důležitý zájem rodičů o jejich vzdělání?
- Jak dítě vnímá různé formy komunikace, pokud jde o téma vzdělávání?
- Shodují se podle dětí názory na vzdělání s jejich rodiči?

Tento první výzkumný cíl jsem se rozhodla zaměřit obecněji na komunikaci v rodině o vzdělávání, na to, co si adolescenti uvědomují jako projevy komunikace o vzdělávání, která témata se jim vybavují, na co se jich rodiče ptají apod.

Cíl – Prozkoumat vnímání komunikace v rodině o volbách dalšího vzdělání.

- Vnímají děti komunikaci s rodiči o volbě vzdělání jako důležitou?
- Jakou formou a v jakých situacích se podle dětí v rodinách o volbě vzdělání komunikuje?
- Jak děti vnímají svou volbu vzdělání?

Vzhledem k tomu, že ve věku deváté třídy nejčastěji dochází k volbě dalšího vzdělání, rozhodla jsem se tomuto tématu věnovat samostatný výzkumný cíl. Zajímalo mě, jak adolescenti vnímají vliv rodiny v otázce volby středního vzdělání, podávání přihlášek, průběhu svých přijímacích řízení. Jakým způsobem v této oblasti rodina na člověka působí a jak tento vliv adolescenti vnímají.

Cíl – Porovnání vnímání komunikace o vzdělání obecně a volbách vzdělání v rodině mezi dětmi z rodin s různým socioekonomickým statutem.

- Liší se dětské vnímání komunikace o vzdělání podle socioekonomického statusu rodiny?
- Liší se dětské vnímání různých forem komunikace o vzdělání podle socioekonomického statusu rodiny?

Třetí výzkumný cíl jsem se rozhodla věnovat otázce socioekonomického statusu rodiny a zaměřit se na to, jestli podle něj lze nalézt rozdíly ve výpovědích adolescentů. Socioekonomický status jsem pojala jako dělicí prostředek pro vymezení tématu. Důležitými indikátory socioekonomického statusu je např. vzdělání rodičů, jejich zaměstnání, způsob bydlení apod. Bohužel ne u všech účastníků bylo možné všechny

tyto charakteristiky vymezit, takže jsem je hodnotila podle méně indikátorů než ostatní. Zaměřila jsem se na to, jestli adolescenti z rodin s vyšším socioekonomickým statusem vidí rodinnou komunikaci jinak než jejich vrstevníci, jejichž rodina má socioekonomický status nižší.

3. Použité metody a zdroje dat

3.1 Výzkumný design

V této části přiblížím zvolený metodologický přístup, metody výběru, průběh výzkumu a metody analýzy získaných dat. Vzhledem k zaměření práce na vnímání komunikace v rodinách jsem se rozhodla pro kvalitativní přístup. Ten umožňuje vhléd do problematiky a porozumění zkoumanému tématu. Jan Hendl poukazuje na to, že existuje více náhledů na kvalitativní metodologii a tato nejednotnost v definici předkládá celou řadu možností uchopení výzkumu. Kvalitativní přístup se snaží o komplexní uchopení zkoumaného tématu, kombinuje výzkumné metody a hledá odpovědi na dílčí otázky, které se v průběhu výzkumu objevují. Zároveň má několik nevýhod, mezi které lze řadit nemožnost závěry zobecnit nebo možnost ovlivnění preferencemi výzkumníka [Hendl 2005; 50-53]. Proto se pokusím postup výzkumu a průběh analýzy co nejlépe popsat, a vysvětlit důvody jednotlivých rozhodnutí v průběhu výzkumu.

Pro svou práci jsem tedy jako výzkumný design zvolila kvalitativní přístup, protože pro zkoumání vnímání, prožitků, náhledu respondentů na zkoumané téma je ideální volbou. Vyšla jsem z knih Strausse a Corbinové *Základy kvalitativního výzkumu* a z knihy *Kvalitativní výzkum* Jana Hendla. Pro téma vnímání rodinné komunikace bylo třeba citlivosti a porozumění k respondentům a k jejich výpovědím. Je tak určitým náhledem na téma komunikace v rodině z pozice vybraných respondentů.

3.2 Zkoumaná populace

Ve svém výzkumu jsem se rozhodla zkoumat vnímání rodinné komunikace o vzdělávání mezi školáky. Důležitým tématem výzkumu je volba dalšího vzdělávání a okolnosti vzniku této volby u dětí. Proto jsem se rozhodla provést výzkum mezi žáky devátých tříd základních škol, tito žáci v době výzkumu stáli bezprostředně před

ukončením povinné školní docházky a před přestupem na střední školu, čtyřleté gymnázium nebo střední odborné učiliště. Žádný z účastníků výzkumu neplánoval ukončení vzdělávání hned po skončení povinné školní docházky, všichni účastníci byli přijati k dalšímu studiu na různých školách. Pro potřebu zodpovězení výzkumných otázek jsem do výběru zařadila i dva studenty osmiletého gymnázia ve čtvrtém ročníku. U nich mě zajímalo, jakým způsobem podle nich proběhla volba gymnázia v páté třídě základní školy, a jak se komunikuje v těchto rodinách o vzdělávání, když se bezprostředně neřeší téma volby školy.

Mým záměrem tedy bylo provést hloubkové rozhovory s dětmi z různých rodinných prostředí. Dotazovaní adolescenti byli věku deváté třídy, tedy ve věku, kdy se rozhodují kam a kudy se jejich vzdělání bude ubírat.. Jde o věkovou skupinu, která je stále ovlivňována svým rodinným zázemím, ve kterém žijí, ale zároveň už jsou dostatečně vyspělí, aby mohli činit důležitá rozhodnutí. Jsou už schopni v komunikaci s rodiči prosadit své nápady a záměry, a tak mě zajímalo, jak toto rozhodování sami prožívají a co si o něm myslí.

Jak jsem již uvedla výše, účastníci výzkumu byli všichni ve věku deváté třídy základní školy nebo odpovídajícího ročníku osmiletého gymnázia. Jde o věk patnácti let, který psychologové označují za adolescenci. Toto období je věkem rozvoje v mnoha oblastech, v tomto období přichází osamostatňování od rodiny, získávání samostatnosti, psychologického dozrávání a vůbec celkového dospívání [Hewstone, Fincham, Foster 2005;]. Proto je dále neoznačuji za děti, ale za účastníky výzkumu nebo žáky.

3.3 Metody výběru a sběr dat

Pro výběr účastníků výzkumu jsem zvolila dva přístupy. Pro získání výpovědí žáků devátých tříd jsem nejprve oslovila základní školy. S žádostí o umožnění provedení výzkumu jsem se obrátila přímo na ředitele a ředitelky základních škol na Mladoboleslavsku. Školy jsem vybírala podle toho, zda provozují devátou třídu a podle jejich umístění tak, aby nebyly všechny v jedné části města nebo regionu. Požádala jsem je zároveň i o souhlas s nahráváním rozhovorů a zpracováním dat pro potřeby bakalářské práce.

Výzkum mi pak byl umožněn na dvou základních školách a první setkání se žáky na první škole pak určilo další průběh výzkumu. Ředitel školy mi umožnil skupinový

rozhovor se čtyřmi žáky deváté třídy, konkrétně se dvěma chlapci a dvěma dívkami. Původním záměrem bylo provést s nimi jednotlivé hloubkové polostrukturované rozhovory, od toho jsem ale upustila na základě toho, že v místnosti byli přítomni všichni čtyři žáci, a že spolu komunikovali už během mého prvního pokusu o samostatný rozhovor. Po tomto pokusu jsem se rozhodla nechat je spolu komunikovat a nechat je tvořit jejich výpovědi ve skupině. Jsem si vědoma toho, že získané výpovědi jsou ovlivněny tím, jak se tito adolescenti při skupinovém rozhovoru řečově projevovali, a že přítomnost ředitele jejich základní školy a cizí osoby v mém případě mohly mít dopad na tyto výpovědi. Žáci měli různé preference, týkající se vzdělávání, a každý byl přijat na jinou školu. Rozhovor proběhl v rámci školní výuky za přítomnosti ředitele školy v jeho kanceláři. Žáci měli v jeho přítomnosti zprvu trochu ostych, pak se ale uvolnili a o svých rodinách, volbách a plánech do budoucnosti se rozprávěli. První skupinový rozhovor tak trval přibližně čtyřicet minut.

Při plánování dalšího postupu jsem tak zvolila opět skupinový rozhovor a druhou školu jsem požádala přímo o umožnění setkání s několika žáky deváté třídy najednou za tímto účelem. V této škole jsem nakonec provedla dva skupinové rozhovory. První z nich, druhý celkově, opět proběhl v rámci občanské výchovy a proběhl v druhé polovině vyučovací hodiny předmětu v zadní části učebny, kde paní učitelka dál vyučovala zbytek žáků. Skupinového rozhovoru se tak zúčastnila jedna dívka a tři chlapci, a rozhovor trval přibližně třicet minut.

Třetí a poslední skupinový rozhovor jsem provedla ve stejné škole jako druhý skupinový rozhovor. Celkově byl podobný tomu druhému, proběhl v druhé polovině vyučovací hodiny stejné učitelky za jejího vyučování, podobně jako v předchozím případě. Při tomto rozhovoru jsem hovořila se dvěma dívkami a jedním chlapcem a celková doba trvání byla přibližně dvacet pět minut.

Druhý a třetí skupinový rozhovor sice proběhly v kratším čase než ten první, žáci byli ale celkově uvolněnější a vyprávěli o tématu otevřeněji. Důvodem může být to, že zdánlivá kontrola ze strany vyučujícího nebyla při těchto dvou rozhovorech tak intenzivní. Při prvním skupinovém rozhovoru pro ně byla přítomnost ředitele poněkud svazující, jak jsem již ale napsala výše, žáci se nakonec rozprávěli i v těchto podmínkách. Dalším možným důvodem mírné rozpačitosti rozhovoru byla má nejistota v této situaci, i ta ale během rozhovoru opadla.

Kromě skupinových rozhovorů jsem zvolila pro doplnění metodu polostrukturovaných hloubkových rozhovorů jako druhý přístup. Tento výběr jsem provedla oslovením rodin v okruhu svých známých, které mají děti ve věku deváté třídy nebo příslušného ročníku víceletého gymnázia. Zároveň s žádostí o rozhovor, a o jeho nahrávání a zpracování pro účely bakalářské práce, jsem také požádala rodiče účastníka o souhlas s účastí jejich dítěte. Nejprve jsem tímto způsobem oslovila tři adolescenty, z toho dvě dívky a jednoho chlapce. Vzhledem k tomu, že chlapec je studentem víceletého gymnázia, rozhodla jsem se zahrnout do výzkumu ještě dalšího studenta gymnázia pro lepší porozumění jejich vnímání rodinné komunikace o vzdělávání. Požádala jsem proto daného chlapce o kontakt s nějakým spolužákem. Našla jsem tak čtvrtého účastníka – chlapce pro polostrukturovaný hloubkový rozhovor a opět požádala i o souhlas jeho rodičů s jeho účastí. Rozhovory s chlapci proběhly v malém restauračním zařízení nedaleko jejich gymnázia, jejich výpovědi byly nesmělé, i když první z chlapců byl celkově výřečnější. S dívkami jsem hovořila u nich doma, s první dívkou jsem hovořila na zahradě jejich rodiny, kde byla přítomna i její matka, s druhou dívkou jsem hovořila nejprve o samotě, pak jsme v tématu pokračovaly dál i po oficiálním skončení rozhovoru, kdy se k hovoru přidali a její rodiče.

3.4 Souhlas s účastí ve výzkumu

Vzhledem k tomu, že všem respondentům bylo v době rozhovoru patnáct let, tedy nikdo z nich zatím nedosáhl hranice dospělosti, musela jsem vyřešit otázku souhlasu s účastí při výzkumu. Jak jsem již uvedla výše, v případě skupinových rozhovorů byla zodpovědnost převzata danou školou tím, že dotazování proběhlo v rámci a v době školní výuky. Při prvním skupinovém rozhovoru byl přítomen ředitel dané školy. Druhý a třetí skupinový rozhovor proběhly v rámci výuky občanské výchovy pod dozorem vyučující.

V případě adolescentů z rodin jsem oslovila jejich rodiče a požádala je, jako jejich zákonné zástupce, o souhlas s rozhovorem pro můj výzkum, s jeho nahráváním a zpracováním.

3.5 Metody sběru dat

Při svém sběru dat jsem tedy celkem hovořila se čtyřmi adolescenty v rámci polostrukturovaných rozhovorů a jedenácti adolescenty při skupinových rozhovorech. Kombinaci dvou metod jsem zvolila v průběhu výzkumu v reakci na sbíraná data a jejich interpretaci. Celkem se do mého zkoumaného souboru dostalo sedm dívek a osm chlapců. Vybraní adolescenti měli různé ambice ve vzdělání a pocházeli z rodinných zázemí s různým socioekonomickým statutem. Ve výběrovém souboru ale nebyly zahrnuti účastníci z vrstev s výrazně nízkým socioekonomickým statutem.

Jak jsem již uvedla, prováděla jsem sběr dat dvěma metodami. Pro širší náhled do tématu jsem zvolila skupinové rozhovory a pro hlubší porozumění vnímání a motivace jednotlivců polostrukturované hloubkové rozhovory. Obě metody mají své výhody i nevýhody, proto jsem se je rozhodla kombinovat.

Jan Hendl jako výhodu skupinových rozhovorů zdůrazňuje získání velkého množství informací a zaměření na důležitá témata, říká ale také, že skupina má pro takový rozhovor čítat šest až osm členů. Jde o skupinové probírání určitého tématu s důležitou rolí komunikace mezi samotnými účastníky a společného generování myšlenek [Hendl 2005; 184]. Já jsem ve svých skupinových rozhovorech pracovala s menším počtem účastníků, díky tomu jsem ale měla možnost probírat téma se všemi zúčastněnými. Výhodou bylo, že se žáci ve skupině ve všech třech případech dobře znali, a tak neměli ostych mezi sebou.

Při polostrukturovaných hloubkových rozhovorech je výhodou bližší komunikace s dotazovaným a hlubší pochopení jeho odpovědí. Rozhovor je veden podle osnovy připravených otázek a struktura vyprávění tomu pak odpovídá [Hendl 2005; 173]. Pro obě metody sběru dat jsem měla připravenou osnovu v podobě okruhů otázek týkajících se rodinné komunikace o vzdělávání. Otázky odpovídaly stanoveným cílům práce, takže jsem měla připravené tři hlavní okruhy otázek. První okruh se týkal komunikace v rodině obecně podle toho, jak ji účastníci vnímají. O čem se v rodině mluví ve spojení se školou, jestli se o škole a vzdělávání mluví často, s kým o těchto věcech hovoří apod. Druhým okruhem byly volby dalšího vzdělávání a způsoby, jakým v rodinách došlo k rozhodnutí podat přihlášky na střední školy, případně střední odborná učiliště nebo gymnázia. Také jsem se ptala na zájmy účastníků a jejich představy o vzdělávání po střední škole a vzdálenější budoucnosti. Třetí okruh se týkal toho, jak se vzdělání v rodině vnímá obecně, jaká je jeho důležitost nebo jaké je

vzdělání rodičů. V případě dvou chlapců z osmiletého gymnázia jsem okruhy otázek ještě upravila, protože o volbách dalšího vzdělávání se nerozhodovali bezprostředně před výzkumným rozhovorem. Hovořila jsem s nimi o tom, jestli chtějí jít na vysokou školu nebo jaké mají vzpomínky na dobu, kdy se rozhodovali jít k přijímacím zkouškám na gymnázium.

3.6 Metoda analýzy dat

Vzhledem k volbě kvalitativního přístupu, jsem provedla analýzu dat podle metodologie zakotvené teorie. Všechny skupinové rozhovory i polostrukturované rozhovory byly nahrávány, přepisovány a anonymizovány. Dále jsem získaná data kódovala otevřeným kódováním, pokračovala jsem hledáním relevantních informací a dále vytvářením kategorií. Použila jsem tak metodu zakotvené teorie [Hendl 2005; 243-244].

3.7 Možná omezení

Uvědomuji si, že každá metoda výběru, sběru i analýzy dat má svá omezení. Vzhledem k volbě kvalitativní metodologie jsem musela zvolit nereprezentativní výběrový soubor. Na druhou stranu jsem měla možnost přístupu k osobnímu pohledu adolescentů na vybrané téma, jejich pocitům a výpovědím. Volba sběru dat pomocí skupinových rozhovorů má také svá omezení i výhody. Na jedné straně není možné získat tak bohatá data, jaká by mohl přinést klasický hloubkový rozhovor. Na druhé straně jsou ale výpovědi obohaceny o aspekt skupinové interakce mezi respondenty, který v určitých momentech může otevřít některá nová témata apod.

Omezením také mohou být individuální charakteristiky respondentů. Tímto omezením mám na mysli možnost, že např. v tomto věku nemusejí být tak sdílní, aby byli schopni hovořit před cizím člověkem o své rodině, nebo svém vzdělávání. V období kolem patnáctého roku života dochází ve vývoji ke změnám, které se odrážejí i v chování a jednání se svým okolím, na druhou stranu pro výzkum komunikace v rodině o vzdělávání jsem měla zájem i o otázku přijímacích řízení a jejich dalších plánů.

Další možná otázka vyvstává ohledně vnímání pozice výzkumníka respondenty. Výpovědi mohou být zkreslené proto, že zvolená věková kategorie respondentů je mladší než jsem já, má na svět své názory, navíc s většinou respondentů jsem se před výzkumem osobně neznala a jejich přístup k mé osobě mohl být tímto faktem také

ovlivněn. Musím ale dodat, že jsem se pro pocit pohodlí respondentů snažila udělat maximum a ve výsledku byli respondenti vůči mé osobě relativně otevření.

4. Výzkumná zjištění a argumentace

V této části bych chtěla prezentovat svá zjištění, ke kterým jsem při analýze získaných dat dospěla. Mým záměrem je interpretovat výpovědi respondentů pomocí příslušných pojmů a teoretického základu. Svá zjištění jsem se rozhodla strukturovat a rozdělit podle stanovených cílů výzkumu. Postupně tedy projdu výsledky analýzy ve vztahu k výzkumným otázkám stanoveným pro jednotlivé výzkumné cíle. Do analýzy také vkládám citace relevantních částí rozhovorů pro možnost pochopení rozboru.

4.1 První cíl - Prozkoumat vnímání rodinné komunikace o vzdělávání dětmi.

První cíl, stanovený obecně, udává možnost zorientovat se v tématech, která adolescenti ve své rodinné komunikaci nacházejí. Od toho se odvíjí i první výzkumná otázka, která se ptá po tématech, kterými se rodiny ve své komunikaci o vzdělávání podle dítěte zabývají.

4.1.1 Prospěch

Prvním a nejčastějším tématem, které je podle výpovědí adolescentů v rodině probíráno, je jejich školní prospěch. Rodiče mají o prospěch svých dětí zájem a často se ptají na školní známky. K rozmlouvám na téma školního prospěchu dochází podle dotazovaných nejčastěji v době, kdy se doma setkává celá rodina, u některých jde o odpolední setkání, u jiných jde o setkání u večeře. Komunikace s rodinou však v tomto věku není snadná, adolescenti se rodičům příliš nesvěřují a tak vzniká model rozpravy o školním prospěchu, kde adolescent pouze stručně informuje rodiče v reakci na položenou otázku, buď právě od jednoho z rodičů nebo od jiného člena rodiny.

Lenka: „Já teda jako vždycky když přijdu (...) tak se ptaj, co ve škole a tak (...), jako co známky a tak.“

Např. Lenka poukazuje na dotazování rodičů na aktuální stav prospěchu ve škole. Rodiče se sice ptají na školu obecně, ale hlavní těžištěm jsou školní známky.

výzkumník: „Ségru zajímá, jak to máš ve škole, když se třeba potkáte doma o víkendu? Že se třeba zeptá: "Tak co, brácha, co ve škole?"“

Jan: „No takhle se zeptá a já řeknu: " Jo v pohodě.", a jde se dál.“

výzkumník: „A s rodiči to máš jak?“

Jan: „Oni oba chodí domů o dost později než já přijdu ze školy, takže pak třeba společně večeříme a oni se zeptají, co bylo dneska ve škole. No a já jenom.. tak řeknu, že dobrý a jim to stačí. Jako řeknu, když třeba dostanu trojku, čtyřku, aby o tom věděli (...).“

Janova výpověď napovídá, že model jednoduché otázky a jednoduché odpovědi funguje dlouhodobě i mezi ním a jeho rodiči tak i mezi ním a jeho sestrou, pokud není zrovna den, kdy třeba dostane horší známku. Chlapci všeobecně vypovídali častěji, že toho doma rodičům o svých výsledcích moc neřeknou.

Jednoduchá odpověď jako reakce na otázky rodičů ale často platí pouze v případě aktuálních známek. Stručné zhodnocení školního prospěchu popsala většina z účastníků, doma jednoduše nejsou moc sdílní ohledně známek. Rodiče se dotazují na školu a známky a mají na mysli aktuální den, případně týden. Z rozhovorů ale vyplynulo, že i když na otázku o prospěchu odpovídají adolescenti většinou velice stručně, na téma dlouhodobého prospěchu se v rodinách hovoří více. Dochází k tomu také převážně po úvodní otázce rodičů, když se ale rodiče s adolescentem zapovídají, už jejich komunikace není tak strohá.

Tereza: „No, jako pak když si třeba sednem večer všichni spolu a třeba je něco důležitějšího, tak to samozřejmě probíráme. Líp se mi mluví s mamkou, ale někdy to prostě proberem všichni.“

výzkumník: „A co to tak teda je, abyste to rozebrali?“

Tereza: „Tak třeba když se mi v nějakym předmětu nedaří a jedna známka je horší než druhá, třeba po rodičáku to takhle bývá.“

Ne všichni ale doma mluví o prospěchu jen stručně nebo jen když jde o dlouhodobý prospěch. Lucie a Lenka vypovídaly, že si doma o škole a známkách povídají. Lucie mluvila o tom, že většinou vypráví své matce, jak se měla a jak se jí ve škole dařilo. Lenka svůj prospěch někdy probírá jak s rodiči, tak třeba se staršími sourozenci. Důvodem může být jejich zaujetí dívkou školou a snahou ve škole. Obě jsou

ve svých výsledcích nadprůměrné a jejich ambicí je studium na vysoké škole. Potvrzuje to i fakt, že se dívky doma přece jen svěří častěji nebo více než chlapci.

4.1.2 Dvě verze důrazu na vzdělání

V této části jsem se rozhodla rozdíly mezi dvěma variacemi důrazu na vzdělání ukázat na příkladech. Vybrala jsem proto Lenku, která má velké ambice a její rodinu, a Matěje, který se rozhoduje racionálně s ohledem na své školní výsledky a příklady v rodině.

Tématem, se kterým se adolescenti v rodinné komunikaci setkávají, je důležitost vzdělání, a to bez ohledu na socioekonomický status rodiny. Rozdíl je ale v tom, že častěji adolescenti, kteří pocházejí z rodin s vyšším socioekonomickým statusem téma důležitosti vzdělání častěji přijímají od rodičů jako jednu z životních hodnot už odmalička v rámci procesu socializace. Adolescenti, pocházející z takového rodinného zázemí častěji vypovídali, že vždy považovali vzdělání za důležité, že jsou podle svých slov cílevědomí a jejich plánem je dostat se po ukončení středního vzdělání na vysokou školu.

výzkumník: „Takže ty se chystáš na gympl? Jak tě to napadlo? Znáš někoho z gymplu nebo tak?“

Lenka: „Já jsem to věděla teda od začátku, že tam chci, takže jsme to nějak neprobírali (pozn. při podávání přihlášek).“

výzkumník: „A kam dál? Máš nějaký plán?“

Lenka: „No, já odmala chci být doktorka, takže ten gympl se mi zdá asi nejlepší.“

Lenka počítá s tím, že půjde na vysokou školu a vždycky smýšlela stejně. Je cílevědomá, o volbě dalšího vzdělání měla jasno už předtím, než se někteří spolužáci začínali rozmýšlet, kam přihlášky podají. Je příkladem dítěte rodičů s vysokoškolským vzděláním a dobrým zaměstnáním, kteří jí odmala předávali ve výchově důležitost vzdělání pro budoucí život. Vztah ke vzdělání tak získávala spíše implicitně, protože v její rodině je vzdělávání normální.

V případě adolescentů z rodin s nižším socioekonomickým statusem se výpovědi od předchozí skupiny odlišovaly. Těmto adolescentům je doma důležitost vzdělání zdůrazňována v průběhu každodenního života např. naváděním na nějaké tzv. dobré školy. Zajímavé je, že podobnými promluvami označila většina adolescentů komunikaci

o vzdělávání s prarodiči. Dochází tedy často k verbálnímu zdůrazňování toho, jak je důležité učit se a studovat. Na druhou stranu ale rodina např. ponechává širokou volbu dalšího vzdělání na osobě adolescenta. Probírá také možnosti podle jeho individuálních vlastností, probírají se další možnosti po ukončení zvoleného oboru a řeší budoucnost dítěte v realistických mezích a konkrétních obrysech.

Matěj: „Tak my jsme řešili, jestli mám jít radši na učňák nebo jestli si dát maturitní obor. Dopadlo to tak, že se půjdu učit na kuchaře-číšníka a pak uvidim, jestli třeba zkusit nástavbu.“

Matěj s rodiči racionálně probral, jaké jsou jeho možnosti a odchází na střední odborné učiliště, aby měl větší jistotu.

V obou typech rodin samozřejmě mohou existovat oba typy komunikace o vzdělávání, a samozřejmě i jiné - další. V rodinách, jejichž socioekonomický status je vyšší samozřejmě probírají i konkrétní možnosti, jaké adolescent má a stejně tak v rodinách s nižším socioekonomickým statusem vidí adolescent příklad ve svých rodičích a získává od nich tyto hodnoty první cestou. Jde o subjektivní vnímání komunikace adolescenty a není možné tento závěr zobecnit.

4.1.3 Sourozenci

Sourozenci, jak jsem již uvedla výše, umožňují dítěti učení. Učení v rámci prvních interakcí, řešení různých situací apod. [Přehled psychologie 1999; 231]. Pro jedince jsou důležití sourozenci i v pozdějším věku, jsou pro člověka základem apod. Možná i proto další dimenzí, o které se respondenti zmiňovali, byl právě jejich vztah k sourozencům, mladším či starším.

Běžným jevem je v této oblasti srovnávání vlastní osoby se sourozenci (příp. s dalšími osobami). V případě motivace k získání co nejvyššího vzdělání tak může jít o snahu dokázat své kvality sobě nebo svému okolí. Adolescenti měli většinou tendenci srovnávat své možnosti se svými staršími sourozenci. Ti, kteří mají sourozence mladší v se tomto ohledu tolik neprosazovali. Jeden zajímavý postoj se ale našel, má ho Martin a hovořil o své mladší sestře.

Martin: „No, já jí ovlivním... aby šla na nějakou lepší školu... aspoň.“

Z jeho výpovědi lze díky vztahové stránce komunikace mezi těmito sourozenci vycítit, že je důležité, aby na ní zapůsobil i on svým přímým vlivem. Je to mimo jiné

také znak častého přímého verbálního zdůrazňování důležitosti vzdělání v rodině s nižším socioekonomickým statusem.

Jak jsem již uvedla výše, adolescenti častěji ale zmiňovali své starší sourozence jako Jiří a Václav.

Jiří: „No, já bych chtěl na vejšku, baví mě matika, fyzika a tak uvidíme, no. Ted' jako bohužel nevyšly ty přijímačky (pozn. na gymnázium), tak půjdu na ekonomku (...). Můj brácha tam taky chodil a ted' si dělá nástavbu.“

Jiří zmiňuje, že v jeho rodině existuje tradice jedné školy a má tendenci porovnávat své šance s tím, jak se daří jeho bratrovi. Podobným způsobem vnímá svou budoucí školu Václav. Kromě bratra ale srovnává své možnosti i se svým otcem.

výzkumník: „Wow, stavárna, jo? Jak tě to napadlo?“

Václav: „Já nevím, nějak to tak vyplynulo, táta je stavař, no a brácha dělal tuhle samou školu já nevím jak dlouho, tak snad to se mnou nebude tak zlý jako s ním (...).“

4.1.4 Další členové rodiny

Jedním z dalších zajímavých témat, o kterých respondenti promluvili, byly další osoby v rodině. Často šlo o prarodiče a jejich způsob komunikace s nimi. V této oblasti se vyskytlo téma srovnávání osoby adolescenta s jeho rodiči z pohledu prarodičů. V případě Karla jde o to, že jeho prarodiče jsou poměrně dost nároční a od svých vnoučat očekávají jen ty nejlepší možné výsledky. Naneštěstí je jejich přístup docela demotivující a Karel se snaží, ale prarodičům to stále připadá nedostatečné.

Karel: „No kdybych byl ted' na základce, tak bych asi šel na velkej gympl (pozn. čtyřletý), protože tam chodila máma i táta. Oni třeba zrovna jako ty jedny (pozn. prarodiče), jako když jsem zrovna měl nějaký horší vysvědčení, třeba nějaký trojky... Myslím asi tři, tak jako říkali, že to už je špatný a že už bych to jako fakt měl srovnat. Myslím, já mám zatím jakoby nejhorší známky, jaký jsme kdy měli, jako naše rodina, třeba tatka a mamka prý byli jako hodně dobrý, ségra taky, taky fakt jenom nějaký dvojky...“

výzkumník: „A není to tím, že jsi kluk?“

Karel: „A tak třeba táta, ten taky (...). Ale právě že tam mě pořád jakoby srovnávají, jako mě... teda ty prarodiče (pozn. ho srovnávají).“

4.1.5 Zájem rodičů o vzdělání dětí

Na přímou otázku týkající se důležitosti zájmu rodičů o vzdělání adolescentů skoro všichni odpovídají, že je pro ně důležitý, spíše důležitý apod. Jde o celkový náhled na vzdělání dětí, na jejich další volby apod. V tomto případě tito mladí lidé označují zájem rodičů a jejich vzdělání za důležitý a relativně silný. Jde o obecný pohled na vzdělání jako hodnotu, jako základ pro budoucnost.

Pokud se zaměřím na některé detaily, nemusí se ale zdát zájem rodičů tak silný, jak by se dalo čekat. Jde např. o řešení kázeňských postihů v případě žáků deváté třídy. V tomto případě se rodiče při řešení takového postihu podle výpovědí žáků zaměřují při komunikaci se svými dětmi především na obsahovou stránku problému, většina kázeňských postihů totiž plyne z nashromáždění většího množství drobných prohřešků, které pak vyústí v udělení kázeňského postihu. Podle výpovědí žáků dochází v takovém případě v rodinné komunikaci spíše k symbolickému pokárání, rozmluvě o zbytečnosti takových problémů nebo k vůbec žádné reakci. Adolescenti v tomto případě reflektují ve svých výpovědích i fakt, že dříve se rodiče pokoušeli podobné problémy řešit určitými způsoby, jakými byly např. pokusy o domluvu apod. Rodiče pak podle nich s postupem doby od těchto prostředků upustili z důvodu jejich nefunkčnosti.

Další otázkou je dosažení shody v případě rodičů a dětí rodiny v názorech na vzdělání. V případě vzdělání je možné shodu nalézt. Žáci a respondenti považují vzdělání za důležitou hodnotu, podobně jako jejich rodiče.

4.1.6 Závěr

Všeobecných témat a běžných zážitků z každodenní komunikace lze vybrat mnoho, já jsem se pokusila o výběr těch nejvýraznějších, které byly např. pro některé respondenty společné nebo si vzájemně odporovaly apod. V další části se věnuji tématu, které jsem v této části skoro zcela pominula. Jde o vnímání voleb ve vzdělávání a vnímání komunikace o nich.

4.2 Druhý cíl - Prozkoumat vnímání komunikace v rodině o volbách dalšího vzdělání.

Tuto část analýzy jsem se rozhodla věnovat otázce volby dalšího vzdělání. Věk patnácti let je ve většině případů dobou, kdy tito mladí lidé ukončují základní vzdělání a rozvažují, jakou variantu z nabízených možností výběru oboru zvolit. Samozřejmě se tato otázka týká žáků základních škol, v případě studentů víceletých gymnázií toto rozhodování odpadá a důležitou volbou se později stává výběr vysoké školy.

4.2.1 Volba školy a oboru

Volba střední školy a výběr oboru je v mnoha případech klíčovým, zásadním a určujícím rozhodnutím, které ovlivňuje život jedince na dlouhou dobu, případně na celý život. Proto může být toto rozhodování složité a zdlouhavé. Rozhodla jsem se tedy zaměřit se na způsob, jakým tito mladí lidé rozhodli o svém dalším vzdělání a jestli jim v tom napomáhala jejich rodina. Pokud ano, tak jak, jakými prostředky, jakými podněty apod.

Respondentů jsem se nejprve ptala na zvolený obor a dále na komunikaci v rodině, která rozhodnutí o volbě oboru předcházela, ptala jsem se na situace, při kterých se toto téma v jejich rodinách probíralo, jestli měli v tomto rozhodování nějaké zásadní rozpory, jestli třeba navštívili na svých vybraných školách den otevřených dveří apod.

4.2.2 Dvě možné strategie

Podle rozhovorů, které jsem s respondenty vedla, jsem došla k závěru, že ve věku deváté třídy existují dvě možnosti, jakými dochází k volbě oboru. Jde o volbu respondentů s určitou představou a respondenty uskutečňující volbu proto, že je to nutné.

První z nich je možnost, kdy má adolescent určitou představu, na jakou školu by se chtěl přihlásit, jaké má plány po střední škole, jaké povolání by si jednou přál vykonávat. Taková volba je pak relativně jednoduchá. Po zvážení důležitých kritérií, uvážení zájmů jedince apod. si adolescent zpravidla vybere na základě porady s rodinou

vhodnou školu. Funkce komunikace v rodině v takovém případě zahrnuje podporu rozhodnutí, radu a nasměrování dítěte.

V případě adolescentů v mém výzkumu byl tento typ rozhodnutí spojen s různou škálou jasnosti představ o dalším postupu a budoucnosti. Ve výpovědích účastníků výzkumu jsem identifikovala několik možností, které variovaly od dlouhodobé, promyšlené rozvahy a cílevědomého rozhodnutí, podporovaného rodinou až k relativně nejasné představě o budoucnosti, kde výběr školy závisel především na zájmech a oblíbených předmětech. První možnost reprezentuje Lucie. Ta věděla, že se chce stát učitelkou a že by chtěla jít na vysokou školu s pedagogickým zaměřením. Vybírala už jen podle těchto kritérií, kde jí rodiče pomáhali utřídit jednotlivé preference, týkající se např. vzdálenosti školy, kvality přípravy pro přijímací řízení na vysokou školu apod.

Výzkumnice: „Takže gympl byl jasná volba?“

Lucie: „No ani ne, já jsem uvažovala, že bych mohla jít na střední školu se zaměřením na pedagogiku, ale dneska je nutný, aby učitel měl vysokou. No a u té střední jsem si nebyla jistá, jestli tam chci, tak jsem zkusila přijímačky na gympl. Dopadlo to dobře, jenom se bojím, že to nebudu zvládat.“

Na druhé straně stála volba na základě rozhodování např. až v devátém ročníku základní školy, při kterém adolescent nemá příliš jasnou představu o svém budoucím zaměstnání, ani o tom, jak dlouho by chtěl studovat. V případě respondentů mého výzkumu v takovém případě docházelo v těchto rodinách k diskusím, do rozhodování se snažily zasahovat i např. generace prarodičů apod. Rodiny se snažily svým dětem poradit ve výběru oboru, délce studia apod. Volba byla ale nakonec ve všech rodinách stejně na dítěti a na jeho zájmech. Např. v případě Šárky, která dlouho nevěděla, kterou školu zvolit.

Šárka: „(...)tak jsem se přihlásila na prodavačku. Jako dlouho jsme to doma probírali, kterou školu zvolit, ale já nemám tak skvělé známky a tohle snad bude dobrý. Je to s praxemi, tak jsem zvědavá, jak to půjde. Zním tam pár lidí a myslím, že to bude v pohodě.“

V případě této otázky hrají roli především zájmy jedince a to, co ho baví, případně další kritéria, ale rozhodně není jednoduché takovou volbu učinit, nejspíš především proto, že jim je právě teprve patnáct. Proto byla ve všech případech rodinná

komunikace a její nejrůznější formy, jakými je např. rada od rodičů, společné rodinné diskuse o této volbě, o dalších volbách apod. pro rozhodování velice důležité.

4.2.3 Kritéria výběru školy

Respondenti ve svých výpovědích také zmínili některá kritéria, která měla rozhodující vliv na jejich konečnou volbu. U mnoha respondentů např. sehrála roli ve výběru školy její vzdálenost od domova. Všichni respondenti kromě dvou stále zůstávají u svých rodičů, protože vybrali školu v blízkosti svého bydliště. Jen Marie, která odchází na střední školu veterinární a bude bydlet na internátu, a Václav, který bude dojíždět na střední školu stavební, si vybrali školu výrazněji vzdálenou od svého bydliště.

Hlavní volba pak samozřejmě padla u všech na základě jejich zájmů. Školu si také nevolili dva gymnazisté, které čeká volba až za čtyři roky, a to v bude případ volby vysoké školy.

4.2.4 Plány ve vzdělávání do budoucna

V případě této oblasti mě překvapilo, jak jasné a racionální jsou některé plány adolescentů, týkající se vzdělání a školy. Prakticky většina respondentů má už v současnosti promyšleno, jestli chce v budoucnosti studovat nějakou vysokou školu nebo ne. Samozřejmě jde o současný stav názorů, který se může změnit.

Kromě plánů o vysokých školách se v komunikaci v rodinách adolescentů objevila zásadní a důležitá témata, která stojí za povšimnutí. Při komunikaci v rodině byla tato témata podle výpovědí respondentů pečlivě zvažována a vyhodnocována, a na základě tohoto postupu byl zvolen pro konkrétní respondenty vhodný obor. Jde např. o rozhodnutí respondenta zvolit o rok kratší výuční obor, místo maturitního, s otevřenou možností dostudovat si v budoucnu nástavbu pro možnost složení maturity. Podobně i v dalších rodinách proběhl pečlivý výběr, např. podle zájmů, schopností a dovedností dítěte apod.

4.2.5 Závěr

Po rozvážení všech možností teď před těmito mladými lidmi v současnosti stojí velká výzva středoškolského studia, která pro některé může být náročná, pro jiné snadná. Svou volbu vzdělání všichni podle svých výpovědí považují za vlastní rozhodnutí nebo nápad. Komunikace s rodinou o volbách vzdělávání ale i tak pro každého z respondentů znamená důležitou součást procesu jeho rozhodování. Jak jsem již uvedla výše, školu si zatím nevolili jen Jan s Karlem, kteří nejspíš budou za čtyři roky volit vhodnou vysokou školu. V současné chvíli mají oba své plány ještě ne zcela vyjasněné. Jan naznačil, že ho zajímá architektura a Karel zatím o budoucnosti podle svých slov tak moc neuvažoval. Ani v jejich rodinách zatím žádné výrazné diskuse o vysokoškolském vzdělání neprobíhají.

4.3 Třetí cíl - Porovnání vnímání komunikace o vzdělání obecně a volbách vzdělání v rodině mezi dětmi z rodin s různým socioekonomickým statusem.

Téma třetího cíle, zaměřené na socioekonomický status rodiny, v níž adolescenti vyrůstají, se zčásti překrývá s prvními dvěma cíli. Témata jimi daná lze v této části nalézat také. Vzhledem k tomu, že téma vzdělání, jak píše Tomáš Katrňák, se socioekonomickým statusem přímo souvisí [Katrňák 2004; 17] zajímalo mě, jakým způsobem je vnímána komunikace v rodinách s různým socioekonomickým statusem. Podle určitých znaků jsem si respondenty rozdělila pouze na dvě skupiny, na adolescenty z rodin s vyšším socioekonomickým statusem a adolescenty z rodin s nižším socioekonomickým statusem. Toto myšlené rozdělení jsem navrhla podle výpovědí účastníků výzkumu o vzdělání rodičů a jejich zaměstnání. Tyto dva faktory jsem vybrala kvůli možnosti obsažení tohoto tématu a abych se mohla v socioekonomických stavech rodin zorientovat. Zvolila jsem tedy znak dosaženého vzdělání rodičů respondentů a jejich zaměstnání. Jedním důvodem bylo to, že mě zajímalo, jestli respondenti vědí, jaké mají jejich rodiče vzdělání. Považuji to také za projev komunikace o vzdělání v rodině.

4.3.1 Dvě skupiny rodin

Po analýze rozhovorů jsem došla k závěru, že rodiny s různým socioekonomickým statusem se od sebe liší způsobem rodinného života, předávají svým dětem odlišné hodnoty apod. Komunikace o vzdělávání v rodinách se, jak jsem již uvedla v jedné dřívější části, může lišit tím, že v jedné se komunikuje s dítětem důležitost vzdělání od malička a ve druhé se stále zdůrazňuje důležitost učení. Řekla bych, že v tomto smyslu, první skupina, tj. rodiny s vyšším socioekonomickým statusem, předávají dítěti hodnotu vzdělávání, a druhá skupina, tj. s nižším socioekonomickým statusem zdůrazňuje důležitost studia pro lepší uplatnění na trhu práce.

4.3.2 Vnímání

Pokud se vrátím k původním výzkumným otázkám, jejich hlavní myšlenkou je vnímání rodinné komunikace o vzdělávání dětmi a porozumění tomu, jak se doma o vzdělání a škole hovoří. Dítě díky socializaci, která je procesem probíhající od raného dětství, přejímá ze své rodiny vzory, náhled na svět, postoje apod. Také s nimi získává schopnosti žít ve společnosti, a mimo jiné specifický způsob porozumění rodinné komunikaci. Pro tento výběrový soubor tak mohou platit specifika získaná z náhledu na vzdělání v rodinách.

4.3.3 Výskyt důležitosti vzdělání a školy v rodinné komunikaci

I přes to, že se skupiny od sebe liší obsahem toho, co považují na vzdělávání za důležité, je toto téma obsaženo v komunikaci u všech adolescentů. Většina zúčastněných totiž vypovídala, že téma důležitosti vzdělání se u nich v rodině při jejich vzájemných rozhovorech vyskytuje. Tím pádem se různé rodiny podle socioekonomického statusu mezi sebou neliší tím, že by se o tomto tématu v jedné skupině např. vůbec nemluvilo apod. O vzdělání se tak hovoří všude, jen v různých formách. Téma vzdělání je tak obsaženo v rodinné komunikaci v různých formách, jak jsem již ukázala v kapitole 4.1.2. Všechny rodiny měly zájem o vzdělání vlastních dětí, bez ohledu na to, jestli spadali do skupiny s vyšším socioekonomickým statusem nebo do skupiny s nižším socioekonomickým statusem. Všichni si v dnešní době velice dobře uvědomují důležitost vzdělání pro svou budoucnost a pro budoucnost svých dětí, ve všech rodinách se také řešila volba dalšího vzdělání. V rodinách se o škole a vzdělání hovoří, je jen rozdíl ve způsobu. Rodiny s vyšším socioekonomickým statusem mají tendenci předávat myšlenky o vzdělávání dětem průběžně v rámci výchovy. V rodinách s nižším socioekonomickým statusem jsou tyto hodnoty předávány a komunikovány také. Ve většině těchto rodin pak mají ale adolescenti nižší ambice.

4.4 Další možnosti a reflexe výzkumu

V závěru analytické části bych chtěla shrnout pozitiva a negativa zvolených metod, a provést tak určitou sebereflexi a reflexi výzkumu. Jak jsem již zmínila, provedený výzkum má kvalitativní design, reflexe je tudíž jedním z žádoucích postupů.

Díky kvalitativní metodologii nebylo možné zajistit reprezentativní šetření, tudíž jeho výsledky nelze zobecnit na celou populaci. Problematická by mohla být i má pozice z pohledu výzkumníka. I když jsem udělala maximum pro to, abych k datům zajistila objektivní přístup, jsem také vysokoškolská studentka a mé přesvědčení o důležitosti vzdělání je ve mně hluboko uloženo, díky socializaci a výchově v mé rodině.

Po provedení analýzy by také mohlo být zajímavé pokračovat ve výzkumu a prohloubit ho např. o expertní šetření s rodiči adolescentů nebo případovou studií rozhodování jednoho adolescenta. Vzhledem k možnostem rozsahu výzkumu pro bakalářskou práci a omezenost prostředků, není možné tak ambiciózní výzkumný design realizovat. Zajímavá volba by také mohla být v propojení kvalitativního a kvantitativního přístupu. Jejich spojení by umožnilo nahlédnout nad rodinnou komunikací o vzdělávání. Vzdělávání je totiž stále velice důležitým tématem. Je důležité jak pro celou společnost, pro konkrétní rodiny, které ho řeší se svými dětmi a nakonec i pro jednotlivce a jeho osobnostní rozvoj, budoucnost atd.

Důležitou složkou je v dnešní době pro téma komunikace v rodině o vzdělávání také téma vzdělávání dospělých. Já jsem svůj výzkum zaměřila na patnáctileté, proto jsem nezaváděla takové další téma. Rozhodně by i v tomto případě bylo zajímavé sledovat socioekonomický status rodin z pohledu toho, kdo se i v dospělosti nadále vzdělává a kdo ne. Bylo by zajímavé sledovat reakce na otázku vzdělávání v dospělosti.

Závěr

Ve své práci jsem se věnovala tématu Rodinné komunikace o vzdělávání z pohledu dětí. Zvolenou kvalitativní metodologií jsem získala přístup k výpovědím patnáctiletých respondentů o tom, jak vnímají to, jak se v prostředí jejich rodiny komunikuje o vzdělání. Provedla jsem kvalitativní analýzu na toto téma s důrazem na složku vnímání komunikace dětmi. Hlavními cíli tohoto šetření je rozkrytí témat obsažených v rodinné komunikaci o vzdělávání, odhalení vnímání rodinné komunikace o vzdělanostních volbách a aspiracích a vysvětlení odlišností ve vnímání rodinné komunikace dětmi z rodin s různými socioekonomickými statusy. Zjistila jsem, že v každé rodině se o vzdělávání nějak hovoří a diskutuje, existuje pak rozdíl mezi tím, jak se důležitost vzdělávání v rodinné komunikaci prezentuje. V rodinách s vyšším socioekonomickým statusem existuje téma vzdělávání v jakési latentní formě a děti pak toto téma přijímají jinak.

Musím také říci, že komunikace je velice složitý komplex, zvláště když se jedná o komunikaci v rodině, stejně tak komplikovaná je otázka rodiny. Důvodem, proč jsem si myslela, že rodina je něco běžného a jednoduše uchopitelného, je to, že každý v nějaké rodině žijeme. Pravdou ale je, že otázka rodiny je velice náročná a vyžaduje hodně práce a otevřenosti vůči jiným věcem, než na jaké jsem např. já zvyklá.

Summary

This work is devoted to the topic Family communication about education from the point of view of children. Thanks to the qualitative methodology I have got the access to the expressions of how the communication works in families with fifteen years old children. The main goals of this research was finding topics included in the family communication, the understanding of this communication about choices of education and an explanation of differences between understanding of this communication in families with different socioeconomic status. Each family communicates about education somehow, there is just a difference among families with higher socioeconomic status and other families. The reason is that the topic of education is in such families in a latent form and the child is understanding that differently.

I should also point out, that I realised the topic of family communication very difficult to understand. Also a family is a complicated thing which complicated the understanding of the problem. I might thought that family is something which is quite close to me but I found out that it is not simple to understand each nuance and point of view of some person, who I barely know. On the other hand, I must say that it was kind of interesting experience to meet people with different life opinions and so on.

3. Použitá literatura

DARLING, Nancy. Parenting style and its correlates. *Eric digest* [online]. 1999, 3, [cit. 2012-05-18]. Dostupný z WWW:
<http://ceep.crc.uiuc.edu/eecearchive/digests/1999/darlin99.pdf>.

HAVLOVÁ, Markéta. *Komunikace v rodině v soudobé společnosti* [online]. [s.l.], 2009. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
 Vedoucí diplomové práce PhDr. Tomáš Čech, Ph.D.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005. 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HEWSTONE, Miles, Frank D. FINCHAM a Johnatan FOSTER. *Psychology*. Wiley Blackwell, 2005, kap.10.

KATRŇÁK, Tomáš. *Odsouzení k manuální práci : Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2004. 190 s. ISBN 80-86429-29-6.

KATRŇÁK, Tomáš. *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005. 211s. ISBN 80-7325-067-5.

KATRŇÁK, Tomáš a Petr FUČÍK. *Návrat k sociálnímu původu: Vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 979-80-7325-241-0.

KERN, Hans, et al. *Přehled psychologie*. 1. Praha : Portál, 1999. 8 Sociální psychologie, s. 296. ISBN 80-7178-240-8.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.

STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J.. *Základy kvalitativního výzkumu : postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice : Albert, 1999. 196 s. ISBN 80-85834-60-X.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Praha : Portál, 2005. 319 s. ISBN 80-7178-998-4.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000. 263 s. ISBN 80-7178-291-2.

4. Seznam příloh

Příloha č. 1: Okruhy otázek k polostrukturovaným rozhovorům

Příloha č. 2: Krátké představení účastníků výzkumu

5. Přílohy

Příloha č. 1: Okruhy otázek k polostrukturovaným rozhovorům

Typ rodiny... Žiješ s oběma rodiči? S jedním?

Mluvíte doma o škole?

Jak často?

O čem mluvíte? -> nástřel témat... prospěch, průběžné výsledky, problémy?

Jak to probíhá? – ptají se rodiče? Začínáš ty?

Ptají se rodiče hodně? Nebo míváš pocit, že jim to potřebuješ říct?

Jak vnímáš zájem rodičů o školu? Štve tě to někdy?

Pochvaly? Problémy? Svěříš se se vším?

Souhlasíš s rodiči v názorech na školu a další postup? Myslíš si, že mají pravdu, když mluví o škole?

Příhlášky? Kam? Jak dopadly přijímačky?

Mluvílo se o tom doma? Poradili ti rodiče, kam podat přihlášku?

Podle jakých kritérií se rozhodovalo?

Podle tebe, myslíš, že byla volba čistě na tobě?

Pomohlo ti mluvení s rodiči o tom?

Jak se o tom doma mluví? A kdy? I třeba na rodinných oslavách ve větším kruhu?

Spíš nátlak?

Jsi spokojen/a s volbou školy?

Různé formy komunikace?

Jaké je vzdělání rodičů? Víš to?

Máš nějaké sourozence? Mladší - starší? Jaké školy dělají oni?

Jak dlouho se řešilo, na jakou školu půjdeš?

Řešilo se to dlouho? Zvažovalo se to dlouho?

Podle čeho se nakonec rozhodlo? Tvoje zájmy a zaměření? Rodinná věc?

...

Příloha č. 2: Krátké představení účastníků výzkumu

Skupina prvního skupinového rozhovoru – Skupina č.1

Martin – Martin je svými výsledky ve škole přibližně průměrný, pro další vzdělávání se rozhodl pro strojírenské střední odborné učiliště.

Petr – Petr se chystá na soukromou střední školu, jeho zálibou jsou informační technologie, kterým se chce věnovat i v rámci svých dalších studií.

Kateřina – Kateřina je premiantka třídy, je přijata na čtyřleté gymnázium a chtěla by jít studovat lékařství, protože odmala chce být lékařkou.

Lenka – Lenka se chystá na střední ekonomickou školu, chtěla by pak jít studovat dál, ale rozhodla se pro střední školu s tímto zaměřením pro budoucí schopnost najít práci.

Skupina druhého skupinového rozhovoru – Skupina č.2

Matěj – Matěj jde na střední odborné učiliště na obor kuchař – číšník. Jeho zálibou jsou různé sporty.

Václav – Václav se rozhodl pro střední odbornou školu stavební. Toto vzdělání a zaměstnání se v jeho rodině objevuje, Václav ale neví, jestli chce na vysokou školu.

Pavel – Pavel uspěl u přijímacích zkoušek na gymnázium, baví ho cizí jazyky a informační technologie.

Šárka – Šárka je přijata na střední odbornou školu na obor prodavačka. Je sportovně založená a chodí na brigádu.

Skupina třetího skupinového rozhovoru – Skupina č.3

Tereza – Tereza se rozhodla pro střední odbornou školu a obor veřejnoprávní činnost.

Marie – Marie odchází na veterinární střední školu, odmala se ráda stará o zvířata a veterinární péče je to, co jí zajímá.

Jiří - Jiří si vybral ekonomickou střední školu. Zkoušel přijímací zkoušky na gymnázium, ale bohužel neuspěl. Chtěl by jít na vysokou školu, uvažuje o uplatnění v cestovním ruchu.

Účastníci polostrukturovaných hloubkových rozhovorů

Jan – Navštěvuje víceleté gymnázium a už nyní uvažuje, co by ho mohlo v budoucnosti bavit, uvažuje o architektuře.

Karel – Stejně jako Jan je i Karel studentem víceletého gymnázia. Baví ho fyzika a matematika.

Lucie – Odmala je snem Lucie stát se učitelkou a proto se rozmýšlela, jestli zvolit pedagogickou střední školu nebo zkusit přijímací zkoušky na gymnázium. U přijímací zkoušky pak na gymnázium uspěla a chystá se proto tam.

Simona – Simona dlouho nevěděla, který obor nebo kterou školu zvolit, nyní je ale přijata na ekonomickou střední školu.